

**KONVENCIJA O PRAVIMA
DETETA**

Distribucija: Opšta
18. septembar 2019.

Jezik originala: Engleski

Komitet za prava deteta

**Opšti komentar br. 24 (2019) o pravima deteta u sistemu
pravosuđa za decu**

I. Uvod

1. Ovaj Opšti komentar zamena je za Opšti komentar br. 10 (2007) o pravima dece u maloletničkom pravosuđu. On odražava promene do kojih je došlo od 2007. usled usvajanja međunarodnih i regionalnih standarda, prakse Komiteta, novih saznanja o razvoju dece i adolescenata, kao i dokaza o delotvornim praksama, uključujući i one koje se odnose na restorativnu pravdu. On takođe odražava i zabrinutost u vezi sa trendovima u pogledu minimalnog uzrasta krivične odgovornosti i upornom pribegavanju lišavanju slobode. Ovaj Opšti komentar obuhvata specifična pitanja, kao što su problemi u vezi sa decom koju su regrutovale i koristile nedržavne oružane grupe, uključujući i one koje su označene kao terorističke, kao i onom decom koja se nalaze u sistemima običajnog, domorodačkog ili nekog drugog nedržavnog pravnog sistema.

2. Deca se u pogledu svog psihofizičkog razvoja razlikuju od odraslih. Ova razlika predstavlja osnov za priznavanje nižeg stepena odgovornosti, kao i za postojanje odvojenog sistema sa diferenciranim, individualizovanim pristupom. Pokazalo se da izlaganje sistemu krivičnog prava šteti deci tako što ograničava njihove mogućnosti da postanu odgovorne odrasle osobe.

3. Komitet potvrđuje da je očuvanje javne bezbednosti legitiman cilj pravosudnog sistema, uključujući i sistem pravosuđa za decu. Ipak, Države ugovornice bi trebalo da postizu ovaj cilj saglasno preuzetoj obavezi da poštuju i primenjuju principe pravosuđa za decu sadržane u Konvenciji o pravima deteta. Kao što Konvencija jasno nalaže članom 40, prema svakom detetu za koje se tvrdi, koje je optuženo, ili za koje je utvrđeno da je prekršilo krivični zakon, treba postupati na način koji je u skladu sa unapređenjem detetovih osećanja dostojanstva i vrednosti. Dokazi ukazuju na to da se učestalost činjenja krivičnih dela od strane dece smanjuje nakon uspostavljanja sistema koji su u skladu sa ovim principima.

4. Komitet pozdravlja mnogobrojne napore koji su učinjeni da se uspostave sistemi pravosuđa za decu u skladu sa Konvencijom. One države koje imaju odredbe koje u većoj meri pogoduju pravima deteta nego što to nalažu odredbe Konvencije, pohvaljuju se u ovom Opštem komentaru i podsećaju da, prema članu 41 Konvencije, ne bi trebalo da preduzimaju nikakve retrogradne korake. Izveštaji Država ugovornica ukazuju na to da su mnogima od njih i dalje potrebna značajna ulaganja kako bi postigle potpunu usaglašenost sa Konvencijom, naročito kada su u pitanju prevencija, rana intervencija, razvoj i primena diverzionih mera, multidisciplinarni pristup, minimalni uzrast krivične odgovornosti i smanjenje lišenjaslobode. Komitet skreće pažnju Državama ugovornicama na izveštaj Nezavisnog eksperta koji je autor globalne studije Ujedinjenih nacija o deci lišenoj slobode (A/74/136) pokrenutu od strane ovog Komiteta, a koji je podnet u skladu sa Odlukom 69/157 Generalne skupštine Ujedinjenih nacija.

5. U protekloj deceniji, međunarodna i regionalna tela usvojila su više deklaracija i smernica kojima se unapređuju pristup pravdi i pravosuđe za decu. Ovi okviri bave se decom u svim aspektima proavosudnih sistema, uključujući decu žrtve i svedoke krivičnih dela, decu u građanskim sudskim postupcima i decu u upravnim postupcima. Ove promene, koliko god da su važne, ne spadaju u opseg ovog Opšteg komentara, koji se bavi decom za koju se tvrdi, koja su optužena, ili za koju je utvrđeno da su prekršila krivični zakon.

II. Ciljevi i delokrug

6. Ciljevi i delokrug ovog Opšteg komentara su:

(a) Pružanje savremenog razmatranja relevantnih odredaba i načela sadržanih u Konvenciji o pravima deteta, i pružanje smernica Državama ugovornicama za holističku primenu sistema pravosuđa za decu koji unapređuje i štiti prava deteta;

(b) Naglašavanje važnosti prevencije i rane intervencije, kao i zaštite prava deteta na svim nivoima sistema;

(c) Unapređenje ključnih strategija smanjenja, naročito štetnih, posledica kontakta sa sistemom krivičnog pravosuđa, u skladu sa novim saznanjima u vezi sa dečjim razvojem, a naročito:

- (i) Uspostavljanje primerenog minimalnog uzrasta krivične odgovornosti i obezbeđivanje odgovarajućeg postupanja sa decom koja su ispod, ali i iznad ovog minimalnog uzrasta;
- (ii) Povećanje obima preusmeravanja dece iz formalnog pravosudnog postupka ka delotvornim vaspitnim programima;
- (iii) Pojačana primena vanzavodskih mera kako bi se obezbedilo da je lišenje slobode poslednja mera koja se primenjuje prema deci;
- (iv) Prekid upotrebe telesnog kažnjavanja, smrtne kazne i kazne doživotnog zatvora;
- (v) Za izuzetne slučajeve gde je lišenje slobode opravdano kao poslednja mera, obezbeđenje da se ono primenjuje samo na decu starijeg uzrasta, da je strogo vremenski ograničeno i podložno redovnoj reviziji odluke;
- (d) Jačanje sistema kroz unapređenu organizaciju, jačanje kapaciteta, prikupljanje podataka, evaluaciju i istraživanje;
- (e) Obezbediti smernice o novim dostignućima u ovoj oblasti, naročito kada su u pitanju regrutovanje i korišćenje dece od strane nedržavnih naoružanih grupa, uključujući i one grupe koje su kvalifikovane kao terorističke, kao i dece koja dolaze u kontakt sa sistemima običajnog i domorodačkog prava, i drugim nedržavnim pravnim sistemima.

III. Terminologija

7. Komitet ohrabruje upotrebu nestigmatizujućeg jezika kada su u pitanju deca sa za koju se tvrdi, koja su optužena, ili za koje je utvrđeno da su prekršila krivični zakon.
8. Važni termini koji se koriste u ovom Opštem komentaru dati su u daljem tekstu:
 - Odgovarajuća odrasla osoba: u situacijama gde roditelj ili zakonski staratelj nisu u mogućnosti da pomognu detetu, Države ugovornice bi trebalo da obezbede da odgovarajuća odrasla osoba pomogne detetu. Odgovarajuću odraslu osobu može da predloži dete i/ili nadležni organ.
 - Sistem pravosuđa za decu:¹ zakoni, norme i standardi, procedure, mehanizmi i odredbe koji se mogu primeniti specijalno na decu, kao i ustanove i institucije koje su uspostavljene da rade sa decom koja se smatraju učinocima krivičnih dela.
 - Lišenje slobode: bilo koji oblik pritvaranja ili zatvaranja ili smeštanje osobe u javnu ili privatnu pritvorsku jedinicu, odakle ovoj osobi nije dozvoljeno da ode po sopstvenoj volji, a prema nalogu bilo kog organa pravosudne, upravne ili bilo koje druge javne vlasti.²
 - Diverzione mere: mere za upućivanje dece izvan sistema pravosuđa, u bilo kom trenutku pre ili tokom odgovarajućeg postupka.
 - Minimalni uzrast krivične odgovornosti: najniži uzrast ispod koga zakon propisuje da deca nisu sposobna da prekrše krivični zakon.
 - Pritvor tokom istrage: pritvaranje od trenutka hapšenja, pa sve do faze završetka postupka, ili izricanja presude, uključujući i pritvor tokom trajanja postupka.
 - Restorativna pravda: svaki postupak u kome žrtva, učinilac i/ili bilo koji drugi pojedinac ili član zajednice koji je pogođen krivičnim delom, zajedno aktivno učestvuju u rešavanju problema nastalih krivičnim delom, često uz pomoć pravične i

¹ U engleskoj verziji ovog Opšteg komentara, termin „sistem pravosuđa za decu (child justice system)“ koristi se umesto termina „maloletničko pravosuđe (juvenile justice)“.

² Pravila Ujedinjenih nacija za zaštitu maloletnika lišenih slobode (Pravila iz Havane), čl. 11 (b).

nepristrasne treće strane. Primeri restorativnih postupaka uključuju medijaciju, konferenciju slučaja, pomirenje i restorativne krugove.³

IV. Osnovni elementi sveobuhvatne politike pravosuđa za decu

A. Prevencija delinkvencije, uključujući rane intervencije usmerene na decu mlađu od minimalnog uzrasta krivične odgovornosti

9. Države ugovornice treba da se upoznaju sa Modelima strategija i praktičnih mera Ujedinjenih nacija za eliminisanje nasilja nad decom na polju prevencije kriminaliteta i krivičnog pravosuđa, kao i sa komparativnim nacionalnim i međunarodnim istraživanjima o uzrocima koji se nalaze u korenu ulaska dece u sisteme pravosuđa za decu, a takođe i da sprovedu sopstvena istraživanja radi prikupljanja podataka za izradu strategije prevencije. Istraživanja su pokazala da intenzivni programi u porodici i zajednici osmišljeni tako da izazovu pozitivne promene u aspektima različitih društvenih sistema (domu, školi, zajednici, vršnjačkim odnosima) koji doprinose različitim problematičnim ponašanjima kod dece, i koji smanjuju rizik od dospevanja dece u sistem pravosuđa za decu. Programi prevencije i rane intervencije treba da se fokusiraju na podršku porodicama, naročito ugroženim i porodicama u kojima se javlja nasilje. Treba pružati podršku deci u riziku, naročito onoj deci koja prestanu da idu u školu, koja su iz škole izbačena, ili se iz nekog drugog razloga ne obrazuju. Podrška vršnjačke grupe i snažno angažovanje roditelja takođe se preporučuju. Države ugovornice takođe bi trebalo da razviju i usluge i programe u zajednici kojima se odgovara na specifične potrebe, probleme, brige i interesovanja dece, a njihovim porodicama da obezbede odgovarajuće savetovanje i instrukcije.

10. Članovi 18 i 27 Konvencije potvrđuju važnost i odgovornost roditelja za vaspitavanje njihove dece, ali istovremeno se Konvencijom zahteva od Država ugovornica da roditeljima (ili drugim starateljima) pruže pomoć koja im je potrebna u odgajanju deteta. Investicije u zaštitu i obrazovanje za decu na ranom uzrastu korespondiraju sa kasnijim nižim stopama nasilja i kriminaliteta. Sa ovim se može početi kada je dete izuzetno mlado, na primer kroz programe kućnih poseta kojima se unapređuju sposobnosti roditelja. Mere pomoći treba da se baziraju na obilju informacija o programima prevencije koji se temelje na porodici i zajednici, kao što su programi za poboljšanje interakcije između roditelja i deteta, partnerstva sa školama, pozitivno vršnjačko udruživanje, kulturne i zabavne aktivnosti.

11. Rane intervencije namenjene deci koja su mlađa od minimalnog uzrasta krivične odgovornosti zahtevaju reakcije koje su multidisciplinarnе i prilagođene deci, a do kojih se dolazi na prve znake ponašanja koje bi se, da je dete starije od zakonskog minimuma krivične odgovornosti, smatralo krivičnim delom. Treba razvijati programe intervencije koji se zasnivaju na dokazima, a koji ne odražavaju samo mnogobrojne psihosocijalne uzroke ovakvog ponašanja, već faktore zaštite koji mogu da osnaže otpornost kod dece. Intervencijama mora da prethodi opsežna interdisciplinarna procena potreba deteta. Apsolutni prioritet je podrška deci unutar njihovih porodica i zajednica. U izuzetnim slučajevima koji zahtevaju smeštaj izvan porodičnog doma, najbolje bi bilo da ovakva alternativna zaštita bude u porodičnom okruženju, iako smeštaj u rezidencijalnu ustanovu u određenim slučajevima može biti prikladno rešenje, kako bi se obezbedio neophodni dijapazon profesionalnih usluga. Ovo treba koristiti samo kao krajnju meru i tokom kratkih vremenskih perioda, a ovakav smeštaj treba da podleže sudskoj reviziji.

12. Sistemski pristup prevenciji takođe uključuje i zatvaranje mogućnosti za upućivanje ka pravosuđu za decu kroz dekriminalizaciju blažih prestupa kao što su odsustvovanje iz škole, bežanje od kuće, prosjačenje ili ometanje poseda, a koji su često posledica siromaštva, beskućništva ili porodičnog nasilja. Deca žrtve seksualne eksploatacije i adolescenti koji se upuštaju u konsenzualne seksualne odnose, takođe su ponekad kriminalizovani. Ova dela, poznata i pod nazivom *statusni prestupi*, ne smatraju krivičnim delom ukoliko ih izvrši

³ Osnovna načela za upotrebu programa restorativne pravde u krivičnopravnim stvarima, stav 2.

odrasla osoba. Komitet nalaže Državama ugovornicama da statusne prestupe izbrišu iz svog zakonodavstva.

B. Intervencije namenjene deci starijoj od minimalnog uzrasta krivične odgovornosti⁴

13. Prema članu 40 (3) (b) Konvencije, od Država ugovornica se traži da donose mere za rad sa decom bez pribegavanja sudskim postupcima, gde god je to moguće. U praksi, ove mere uglavnom spadaju u jednu od ove dve kategorije:

(a) Mere kojima se deca upućuju van pravosudnog sistema, u bilo kom trenutku pre ili tokom odgovarajućeg postupka (diverzione mere);

(b) Mere u kontekstu sudskog postupka.

14. Komitet podseća Države ugovornice da, prilikom primene mera iz bilo koje od pomenutih kategorija intervenisanja, treba posvetiti najveću moguću pažnju tome da se obezbedi puno poštovanje i zaštita prava deteta i zakonskih garancija.

Intervencije kojima se izbegava pribegavanje sudskom postupku

15. Mere namenjene deci kojima se izbegava pribegavanje sudskom postupku uvedene su u mnoge sisteme širom sveta, i uopšteno se nazivaju diverzionim merama. Diverzione mere podrazumevaju upućivanje na programe i aktivnosti rada sa decom izvan formalnog krivičnog sistema. Osim što se njime izbegavaju stigmatizacija i krivična evidencija, ovaj pristup daje i dobre rezultate kada su u pitanju deca, u skladu je sa javnom bezbednošću, a pokazao se i kao ekonomičan.

16. Diverzione mere u najvećem broju slučajeva treba da budu optimalna opcija u radu sa decom. Države ugovornice treba da stalno proširuju dijapazon krivičnih dela kod kojih je moguće uputiti dete na diverzione mere, uključujući i ozbiljna dela, onda kada je to moguće. Prilike za primenu diverzionih mera treba da budu dostupne u najranijem mogućem trenutku nakon dolaska deteta u kontakt sa krivičnog sistemom, kao i u različitim fazama tokom čitavog postupka. Diverzione mere treba da budu integralni deo sistema pravosuđa za decu, i u skladu sa članom 40 (3) (b) Konvencije, ljudska prava dece i zakonske garancije treba u potpunosti poštovati i štiti u svim diverzionim postupcima i programima.

17. Državama ugovornicama ostavlja se da same odluče o konkretnoj prirodi i sadržaju diverzionih mera, kao i da preduzmu potrebne zakonodavne i druge mere za njihovu implementaciju. Komitet primećuje da postoje razni programi u zajednici, kao što su razvijene usluge u zajednici, nadzor i vođenje od strane imenovanih službenika, porodične konferencije i drugi modaliteti restorativne pravde, uključujući odštetu žrtvama.

18. Komitet naglašava sledeće:

(a) Diverzione mere treba koristiti samo onda kada postoje ubedljivi dokazi da je dete učinilo predmetno delo, kada ono slobodno i dobrovoljno priznaje svoju odgovornost, bez zastrašivanja i pritiska, dok se ovo priznanje neće upotrebiti protiv njega u bilo kom budućem sudskom postupku;

(b) Slobodni i dobrovoljni pristanak deteta na diverzionu meru treba da se zasniva na adekvatnim i specifičnim informacijama o prirodi, sadržaju i trajanju mere, kao i na razumevanju posledica nesaradnje ili neispunjavanja diverzione mere;

(c) Zakon treba da propisuje slučajeve u kojima je upotreba diverzione mere moguća, a odgovarajuće odluke policije, tužilaca i/ili drugih službi trebalo bi da budu zakonski regulisane i podložne ponovnom razmatranju. Sva službena lica i akteri države koji učestvuju u diverzionom postupku trebalo bi da prođu kroz odgovarajuću obuku i da dobiju odgovarajuću podršku;

⁴ Vidi takođe odeljak IV.E u daljem tekstu.

(d) Detetu se daje prilika da zatraži pravnu, ili drugu odgovarajuću pomoć u pogledu diverziona mere koju su mu ponudili nadležni organi, kao i mogućnost ponovnog razmatranja mere;

(e) Diverziona mere ne bi trebalo da uključuju lišenje slobode;

(f) Rezultat izvršene diverziona mere trebalo bi da bude definitivno i konačno zatvaranje slučaja. Iako se poverljivi podaci o diverzionoj meri mogu čuvati u administrativne, revizorske, istražne i istraživačke svrhe, ne treba ih posmatrati kao krivične osude, niti bi trebalo da za posledicu imaju upis deteta u krivičnu evidenciju.

Intervencije u kontekstu sudskog postupka (zaključenje postupka)

19. Kada nadležni organi pokrenu sudski postupak, primenjuje se princip fer i pravičnog suđenja (vidi odeljak D u daljem tekstu). Sistem pravosuđa za decu trebalo bi da pruža obilje mogućnosti za primenu društvenih i obrazovnih mera, kao i da strogo ograniči upotrebu lišenja slobode, od trenutka hapšenja, tokom čitavog postupka i izricanja presude. Države ugovornice bi trebalo da imaju uspostavljenu službu kontrole uslovnog puštanja na slobodu, ili neku sličnu službu u kojoj rade obučeni profesionalci, kako bi se obezbedila maksimalna i delotvorna upotreba mera kao što su usmeravanje i praćenje, uslovna sloboda, centri za praćenje u zajednici ili dnevni centri, kao i mogućnost ranijeg puštanja iz pritvora.

C. Uzrast i sistemi pravosuđa za decu

Minimalni uzrast krivične odgovornosti

20. Deca koja su bila ispod minimalnog uzrasta krivične odgovornosti u vreme izvršenja dela, ne mogu se za to delo teretiti u krivičnom postupku. Deca koja su u vreme izvršenja dela bila na minimalnom uzrastu krivične odgovornosti, ili starija, ali ipak mlađa od 18 godina, mogu biti formalno optužena i podvrgnuta postupku u okviru sistema pravosuđa za decu, uz puno poštovanje Konvencije. Komitet podseća Države ugovornice da je relevantni uzrast deteta onaj u vreme izvršenja dela.

21. Prema članu 40 (3) Konvencije, od Država ugovornica se traži da uspostave minimalni uzrast krivične odgovornosti, ali sam član ne precizira koji je to uzrast. Više od 50 Država ugovornica podiglo je minimalni uzrast nakon ratifikovanja Konvencije, a na međunarodnom nivou, najčešće je minimalni uzrast krivične odgovornosti 14 godina. Ipak, izveštaji koje su podnele Države ugovornice ukazuju na to da neke države i dalje imaju propisani minimalni uzrast krivične odgovornosti koji je nedopustivo nizak.

22. Dokumentovani dokazi na poljima dečjeg razvoja i neuronauke ukazuju na to da su zrelost i sposobnost apstraktnog razmišljanja i dalje u razvoju sa 12-13 godina, zahvaljujući činjenici da se frontalni moždani korteks kod dece ovog uzrasta i dalje razvija. Tako je kod ove dece malo verovatno da će shvatati posledice svojih postupaka, odnosno razumeti krivični postupak. Na njih takođe utiče i ulazak u adolescenciju. Kao što je Komitet primetio u svom Opštem komentaru br. 20 (2016) o primeni prava deteta tokom adolescencije, ona predstavlja jedinstvenu definišuću fazu ljudskog razvoja, koju karakterišu brz moždani razvoj, pa to utiče na rizična ponašanja, vrste donošenja odluka i sposobnost da se kontrolišu impulsi. Države ugovornice se ohrabruju da obrate pažnju na najnovija naučna saznanja, i da shodno tome podignu minimalni uzrast krivične odgovornosti u svom zakonodavstvu na najmanje 14 godina. Pored toga, dokazi na polju razvoja i neuronauke ukazuju da adolescentski mozak nastavlja da se razvija čak i nakon tinejdžerskog doba, što utiče na određene vrste odlučivanja. Tako Komitet preporučuje Državama ugovornicama da imaju i viši minimalni uzrast, na primer 15 ili 16 godina, i nalaže Državama ugovornicama da ni pod kojim okolnostima ne smanjuju minimalni uzrast krivične odgovornosti, u skladu sa članom 41 Konvencije.

23. Komitet prepoznaje da, iako postavljanje minimalnog uzrasta krivične odgovornosti na razumno visok nivo jeste važno, delotvoran pristup takođe zavisi i od toga na koji način Države postupaju sa decom koja su iznad i ispod tog uzrasta. Komitet će nastaviti da kritički razmatra ovaj problem prilikom pregledanja izveštaja Država ugovornica. Deci ispod minimalnog uzrasta krivične odgovornosti odgovarajući organi treba da pružaju pomoć i

usluge u skladu sa njihovim potrebama, i ne treba da ih posmatraju kao decu koja su učinila krivično delo.

24. Ukoliko nema dokaza o uzrastu i ne može se utvrditi da li je dete ispod ili iznad zakonskog minimuma krivične odgovornosti, detetu se mora verovati, umesto da se ono smatra odgovornim za činjenje krivičnog dela.

Sistemi sa izuzecima od minimalnog uzrasta

25. Komitet je zabrinut zbog praksi kojima se dozvoljavaju izuzeci od korišćenja minimalnog uzrasta krivične odgovornosti u slučajevima gde je, na primer, dete optuženo za izvršenje ozbiljnog krivičnog dela. Takve prakse su obično stvorene kao odgovor na javni pritisak i ne zasnivaju se na racionalnom razumevanju dečjeg razvoja. Komitet snažno preporučuje da Države ugovornice napuste takav pristup i uspostave jedan standardizovani uzrast ispod kojeg se deca ne mogu smatrati odgovornom prema krivičnom zakonu, bez izuzetka.

Sistemi sa dva minimalna uzrasta

26. Nekolicina Država ugovornica primenjuje dva minimalna uzrasta krivične odgovornosti (na primer, 7 i 14 godina), uz pretpostavku da dete koje ima onoliko godina koliko je manji minimalni uzrast, ili više, ali je ipak ispod uzrasta gornjeg limita, ne snosi krivičnu odgovornost ukoliko se ne dokaže odgovarajuća zrelost. Iako je ovaj model prvobitno razvijen kao sistem zaštite, u praksi se nije tako pokazalo. Iako ideja o individualnoj proceni krivične odgovornosti ima izvesnu podršku, Komitet je primetio da se ovim previše toga prepušta slobodnoj proceni suda, a kao rezultat se javljaju diskriminatorne prakse.

27. Državama se nalaže da uspostave jedan odgovarajući minimalni uzrast i da obezbede da takva zakonska reforma ne rezultira regresijom kada je u pitanju minimalni uzrast krivične odgovornosti.

Deca koja nisu krivično odgovorna iz razloga koji su povezani sa smetnjama u razvoju i neurorazvojnim poremećajima i invaliditetima

28. Deca sa smetnjama u razvoju ili neurorazvojnim poremećajima i invaliditetima (na primer, autističnim poremećajima, fetalnim alkoholnim sindromom i stečenim moždanim povredama) ne bi trebalo uopšte da budu obuhvaćena sistemom pravosuđa za decu, čak iako su napunila dovoljno godina da dostignu minimalni uzrast krivične odgovornosti. Ukoliko se već automatski ne isključuju, ovu decu treba individualno proceniti.

Primena sistema pravosuđa za decu

29. Sistem pravosuđa za decu trebalo bi da se primenjuje na svu decu iznad minimalnog uzrasta krivične odgovornosti, ali mlađu od 18 godina u vreme izvršenja dela.

30. Komitet preporučuje da one Države ugovornice koje ograničavaju primenu svojih sistema pravosuđa za decu na decu mlađu od 16 godina (ili koriste neki još niži limit), ili kao izuzetak dozvoljavaju da se sa određenom decom postupa kao sa odraslim učiniocima (na primer, usled kategorizacije krivičnog dela), izmene svoje zakone kako bi obezbedile punu primenu, bez razlike, svojih sistema pravosuđa za decu na sve osobe mlađe od 18 godina u vreme izvršenja krivičnog dela (vidi takođe i Opšti komentar br. 20, stav 88).

31. Sistemi pravosuđa za decu takođe bi opseg svoje zaštite trebalo da prošire na decu koja su u vreme izvršenja krivičnog dela imala manje od 18 godina, ali su tokom trajanja postupka ili izricanja presude napunila 18.

32. Komitet pohvaljuje Države ugovornice koje dopuštaju primenu sistema pravosuđa za decu na osobe stare 18 godina ili starije, bilo kao opšte pravilo ili kao izuzetak. Ovakav pristup je u skladu sa dokazima o razvoju i neuronaučnim dokazima koji govore u prilog činjenici da se moždani razvoj nastavlja sve do ranih dvadesetih.

Rodni list i utvrđivanje uzrasta

33. Detetu koje nema rodni list Država treba da ga izda po hitnom postupku i besplatno, uvek kada je to neophodno da bi se utvrdio uzrast deteta. Ukoliko nema dokaza o uzrastu u vidu rodnog lista, nadležni organi bi trebalo da prihvate svu drugu dokumentaciju kojom se dokazuje uzrast, kao što su zabeleška o rođenju, izvod iz matične knjige rođenih, krštenica, ili školska svedočanstva. Za dokumente se smatra da su verodostojni, ukoliko se ne dokaže suprotno. Nadležni organi bi trebalo da dozvole razgovore sa roditeljima ili roditeljska svedočenja u pogledu uzrasta, ili da dozvole da potvrdu popune nastavnici, verski ili poglavari zajednice koji znaju uzrast deteta.

34. Samo ukoliko se ove mere pokažu neuspešnim može doći do procene fizičkog ili psihološkog razvoja deteta koju vodi specijalista pedijatrije, ili drugi stručnjak sa iskustvom u proceni različitih aspekata razvoja. Takve procene treba sprovesti po hitnom postupku i na način koji je prilagođen detetu, rodno i kulturno prilagođen, uključujući razgovore sa decom, roditeljima, ili starateljima na jeziku koji dete razume. Države treba da se uzdrže od korišćenja isključivo medicinskih metoda koje se zasnivaju, između ostalog, na analizi kostiju i zuba, a koje su često neprecizne, zato što postoji velika mogućnost da dođe do greške, a mogu biti traumatične. Treba primeniti najmanje invazivnu metodu procene. U slučaju nejasnih dokaza, treba ostaviti mogućnost da je dete ili mlada osoba u pravu.

Nastavak mera u sistemu pravosuđa za decu

35. Komitet preporučuje da se deci koja su napunila 18 godina pre završetka realizacije diverzione mere ili mere koja uključuje pritvaranje ili ga ne uključuje, bude dozvoljeno da završe sa programom, merom, ili izdržavanjem kazne, a ne da se šalju u centre za odrasle.

Dela učinjena pre i nakon 18. rođendana i dela učinjena zajedno sa odraslima

36. U slučajevima gde je mlada osoba učinila nekoliko krivičnih dela, od kojih su neka učinjena pre, a neka nakon što je napunila 18 godina, Države ugovornice treba da razmotre uvođenje procesnog pravila kojim se dopušta da se sistem pravosuđa za decu primenjuje na sva krivična dela, onda kada za to postoji osnov.

37. U slučajevima gde dete učini delo zajedno sa jednom ili više odraslih osoba, pravila sistema pravosuđa za decu primenjuju se na dete, bilo da se učinioci procesuiraju zajedno ili odvojeno.

D. Garancije pravičnog suđenja

38. Član 40 (2) Konvencije sadrži važan spisak prava i garancija sa ciljem da se obezbedi da svako dete dobije pravičan tretman i suđenje (vidi takođe i član 14 Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima). Treba primetiti da je u pitanju minimalni standard. Države ugovornice mogu i trebalo bi da pokušaju da uspostave i poštuju više standarde.

39. Komitet naglašava da je sistematska i stalna obuka profesionalaca u sistemu pravosuđa za decu od ključnog značaja kada je u pitanju poštovanje ovih garancija. Takvi profesionalci trebalo bi da mogu da rade u interdisciplinarnim timovima i budu dobro informisani o fizičkom, psihološkom, mentalnom i socijalnom razvoju dece i adolescenata, kao i o posebnim potrebama najmarginalizovanije dece.

40. Garancije protiv diskriminacije potrebne su od najranijeg kontakta sa sistemom krivičnog pravosuđa i tokom čitavog trajanja postupka, a diskriminacija protiv bilo koje grupe dece zahteva obeštećenje. Naročito bi trebalo obratiti pažnju na postupanje sa devojčicama na rodno prilagođen način, ili sa decu koja su diskriminisana na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Postupak treba prilagoditi deci sa smetnjama u razvoju, što može uključivati i fizički pristup sudu i drugim zgradama, podršku deci sa psihosocijalnim problemima, pomoć u komunikaciji i čitanju dokumenata, kao i prilagođavanje postupka prilikom svedočenja.

41. Države ugovornice treba da donesu zakonodavne mere i obezbede prakse kojima se garantuju prava deteta od trenutka prvog kontakta sa sistemom, uključujući i faze zaustavljanja, upozorenja, ili hapšenja, tokom policijskog pritvora ili čuvanja od strane nekog drugog organa, tokom transfera iz i do policijske stanice, pritvorske jedinice ili suda, i tokom saslušanja, pretresa i preduzimanja dokaznih radnji. Treba voditi evidenciju o lokaciji i stanju deteta u svim fazama i procesima.

Bez retroaktivnog dejstva u sistemu pravosuđa za decu (član 40 (2) (a))

42. Nijedno dete se neće smatrati krivim za bilo koje krivično delo koje u vreme kada je učinjeno nije bilo krivično delo, prema nacionalnom i međunarodnom pravu. Države ugovornice koje proširuju svoje krivičnopravne odredbe u cilju prevencije i borbe protiv terorizma treba da se postaraju da ove izmene ne uzrokuju retroaktivno ili nenamerno kažnjavanje dece. Nijedno dete ne treba da bude kažnjeno strožom kaznom od one koja se primenjivala u vreme izvršenja dela, ali ako zakonske izmene nakon izvršenja dela nalažu blaže kažnjavanje, deca bi trebalo od toga da imaju koristi.

Pretpostavka nevinosti (član 40 (2) (b) (i))

43. Pretpostavka nevinosti podrazumeva da je teret dokazivanja optužbe na tužilaštvu, bez obzira na prirodu dela. Za dete važi pretpostavka nevinosti dok se krivica ne dokaže po zakonu. Sumnjivo ponašanje deteta ne bi trebalo da vodi ka pretpostavci krivice, jer do njega može doći usled nedovoljnog razumevanja postupka, nezrelosti, straha, ili iz drugih razloga.

Pravo da bude saslušano (član 12)

44. U stavovima 57-64 Opšteg komentara 12 (2009) o pravu deteta da bude saslušano, Komitet je objasnio osnovno pravo deteta da bude saslušano u kontekstu pravosuđa za decu.

45. Deca imaju pravo da budu saslušana direktno, a ne samo preko predstavnika, u svim fazama procesa, počevši od trenutka prvog kontakta. Dete ima pravo da se ne izjašnjava i u slučaju da dete odluči da ne daje izjavu, to neće voditi zaključku koji ima negativne posledice po dete.

Delotvorno učešće u postupku (član 40 (2) (b) (iv))

46. Dete koje je starije od minimalnog uzrasta krivične odgovornosti treba da se smatra sposobnim da učestvuje u postupku tokom čitavog njegovog trajanja. Delotvorno učešće podrazumeva da dete ima podršku svih profesionalaca kako bi razumelo optužbe i moguće posledice i opcije, i u skladu sa time da usmeri branioca, pobija iskaze svedoka, da svoje viđenje događaja i donese odgovarajuće odluke u pogledu dokaza, svedočenja i mera koje se izriču. Postupak treba voditi na jeziku koji dete u potpunosti razume, ili se detetu besplatno obezbeđuje prevodilac. Postupak treba da se vodi u atmosferi razumevanja kako bi se deci omogućilo puno učešće u postupku. Razvoj pravosuđa po meri deteta daje osnov za korišćenje jezika prilagođenog deci u svim fazama postupka, prilagođavanje sudnica i soba za saslušanje koje su takođe prilagođene deci, podršku od strane odgovarajućih odraslih osoba, odbacivanje zastrašujućih sudskih odora i adaptaciju postupaka, uključujući i njihovo prilagođavanje deci sa smetnjama u razvoju.

Trenutno i neposredno obaveštavanje o optužbi/optužbama (član 40 (2) (b) (ii))

47. Svako dete ima pravo da bude obavešteno odmah i neposredno (ili tamo gde je to primereno, preko roditelja ili staratelja) o optužbama protiv njega/nje. *Odmah* znači čim je to moguće nakon prvog kontakta deteta sa sistemom pravosuđa. Obaveštavanje roditelja ne treba zanemariti zbog nepogodnosti ili nedostatka resursa. Deca kojoj se izriču diverzione mere u fazi podizanja optužbe treba da razumeju svoje zakonske opcije, a garancije treba u potpunosti poštovati.

48. Nadležni organi treba da obezbede da dete razume optužbe, opcije i postupak. Dostavljanje zvaničnog dokumenta detetu nije dovoljno, neophodno je i usmeno objašnjenje. Iako roditelj ili odgovarajuća odrasla osoba pomažu deci pri upoznavanju sa svim dokumentima, nadležni organi ne bi trebalo da tim licima prepuste objašnjavanje optužbe.

Pravna ili druga odgovarajuća pomoć (član 40 (2) (b) (ii))

49. Države treba da se postaraju da se detetu garantuje pravna ili druga odgovarajuća pomoć od početka postupka, u iznošenju odbrane, pa sve dok se ne iscrpe sve žalbene i/ili opcije za ponavljanje postupka. Komitet zahteva od Država ugovornica da povuku bilo kakve rezerve u odnosu na član 40 (2) (b) (ii).

50. Komitet je i dalje zabrinut zbog toga što se veliki broj dece suočava sa krivičnim prijavama pred pravosudnim, upravnim i drugim organima javne vlasti, bez određivanja pravnog zastupnika. Komitet napominje da je članom 14 (3) (d) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, pravo na pravnog zastupnika predviđeno kao minimalna garancija sistema krivičnog pravosuđa za sva ljudska bića, a to se podjednako mora primenjivati i na decu. Iako ovaj član dopušta osobi da se lično brani, u svakom slučaju, tamo gde je to u interesu pravde, osobi treba da bude dodeljena pravna pomoć.

51. U svetlu gorepomenutih činjenica, Komitet je zabrinut da se deci pruža manji stepen zaštite nego što međunarodno pravo garantuje odraslim osobama. Komitet preporučuje da Države ugovornice obezbede delotvorno pravno zastupanje, koje će biti besplatno, svoj deci koja se suočavaju sa krivičnim prijavama pred pravosudnim, upravnim, ili drugim organima javne vlasti. Sistemi pravosuđa za decu ne bi trebalo da dozvoljavaju deci da se odreknu pravnog zastupanja, izuzev kada je odluka o odricanju od pravnog zastupanja doneta dobrovoljno i pod nepristrasnim sudskim nadzorom.

52. Ukoliko se deca upućuju na diverziona mere ili se nalaze u sistemima koji nemaju za posledicu osude, upis u krivičnu evidenciju ili lišenje slobode, „druga odgovarajuća pomoć“ od strane dobro obučenog službenog lica može biti prihvatljiva vrsta pomoći, iako one Države koje mogu da obezbede pravnog zastupnika deci tokom svih postupaka treba to i da urade, u skladu sa članom 41. Tamo gde je druga odgovarajuća pomoć prihvatljiva, od osobe koja pruža pomoć zahteva se da u dovoljnoj meri poznaje pravne aspekte procesa pravosuđa za decu i da za to prođe odgovarajuću obuku.

53. Prema zahtevima člana 14 (3) (b) Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, za pripremu odbrane treba opredeliti odgovarajuće vreme i resurse. Prema Konvenciji o pravima deteta, garantuje se poverljivost komunikacije između deteta i njegovog pravnog zastupnika, ili drugog pomoćnika (član 40 (2) (b) (vii)), i treba poštovati pravo deteta na nemešanje u njegovu privatnost ili korespondenciju (član 16).

Donošenje odluke bez odugovlačenja i uz uključivanje roditelja ili zakonskog staratelja (član 40 (2) (b) (iii))

54. Komitet ponovo naglašava da vreme između izvršenja dela i završetka postupka treba da bude najkraće moguće. Što je ovaj period duži, manja je verovatnoća da će odgovor sistema postići svoj željeni rezultat.

55. Komitet preporučuje da Države ugovornice uspostave i primenjuju vremenska ograničenja za periode između izvršenja dela i završetka policijske istrage, odluke tužioca (ili drugog nadležnog organa) da podigne optužbu, i konačne odluke suda ili drugog pravosudnog organa. Ova vremenska ograničenja treba da budu mnogo kraća nego ona koja su uspostavljena za odrasle, ali bi i dalje trebalo da dopuštaju puno poštovanje garancija pravičnog suđenja. Isti kratki vremenski rokovi treba da se upotrebljavaju i kod diverzionih mera.

56. Roditelji ili zakonski staratelji trebalo bi da budu prisutni tokom čitavog postupka. Ipak, sudija ili drugi nadležni organ može odlučiti da ograniči njihovo prisustvo tokom postupka, ili da ih isključi iz istog, na zahtev deteta, ili njegovog pravnog ili drugog odgovarajućeg zastupnika, ili zato što to nije u najboljem interesu deteta.

57. Komitet preporučuje Državama ugovornicama da eksplicitno u zakonodavstvo uvedu maksimalnu moguću uključenost roditelja ili zakonskih staratelja u postupak, jer oni detetu mogu pružiti opštu psihološku i emotivnu podršku i doprineti delotvornim ishodima. Komitet takođe prepoznaje da mnoga deca neformalno žive sa srodnicima koji im nisu ni roditelji niti zakonski staratelji, a propise bi trebalo prilagoditi tako da dopuštaju istinskim starateljima da tokom postupka pružaju podršku detetu, ukoliko roditelji nisu dostupni.

Oslobađanje od prisilnog samoinkriminisanja (član 40 (2) (b) (iv))

58. Države ugovornice moraju da se postaraju da detetu ne bude nametnuto da daje iskaz, svedoči, ili prizna krivicu. Izvršenje dela mučenja, surovog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja kako bi se iznudilo priznanje ili svedočenje predstavljaju ozbiljne povrede prava deteta (Konvencija o pravima deteta, član 37 (a)). Nijedno takvo priznanje ili svedočenje ne može se prihvatiti kao dokaz (Konvencija protiv torture i drugih surovih, nečovečnih, ili ponižavajućih kazni ili postupaka, član 15).

59. Iznuda kojom se dete navodi da svedoči ili da dā po sebe inkriminišući iskaz, nedopustiva je. Izraz „nametnuto“ treba shvatiti široko, a ne kao da se odnosi isključivo na fizičku silu. Rizik od lažnog priznanja povećava se usled uzrasta i razvojne faze deteta, nedostatka razumevanja, i straha od nepoznatih posledica, uključujući i sugerisanu mogućnost zatvora, kao i dužinom i okolnostima saslušanja.

60. Dete mora imati pristup pravnoj i drugoj odgovarajućoj pomoći, a tokom saslušanja mora imati podršku roditelja, zakonskog staratelja, ili druge odgovarajuće odrasle osobe. Kada razmatra dobrovoljnost i pouzdanost iskaza ili priznanja deteta, sud treba da uzme u obzir sve faktore, uključujući uzrast i zrelost deteta, dužinu saslušanja ili pritvaranja, kao i prisustvo pravnog ili drugog nezavisnog zastupnika, odnosno roditelja, zakonskog staratelja, ili odgovarajuće odrasle osobe. Policijski službenici i drugi istražni organi treba da budu dobro obučeni kako bi izbegli tehnike i prakse uzimanja iskaza koje dovode do iznuđenih, ili nepouzdanih priznanja ili iskaza, a tamo gde je to moguće, treba koristiti audiovizuelne tehnike.

Prisustvo i ispitivanje svedoka (član 40 (2) (b) (iv))

61. Deca imaju pravo da ispitaju svedoke koji protiv njih svedoče i da pozivaju svedoke koji će potkrepiti njihovu odbranu, a postupak pravosuđa za decu trebalo bi da daje prioritet učešću deteta, pod jednakim uslovima, uz pravnu pomoć.

Pravo na ponovno razmatranje ili žalbu (član 40 (2) (b) (v))

62. Dete ima pravo da zatraži da svaku presudu o krivici ili izrečenu meru ponovo razmatra viši, nadležni, nezavisni i nepristrasni organ ili sudsko telo. Ovo pravo na ponovno razmatranje nije ograničeno na najteža krivična dela. Države ugovornice trebalo bi da razmotre uvođenje automatskih mera ponovnog razmatranja, naročito kod dela koja sa sobom povlače upis u krivičnu evidenciju i lišenje slobode. Pored toga, pristup pravosuđu zahteva šire tumačenje kojim se dopušta ponovno razmatranje ili žalbe u vezi sa bilo kojim postupkom koji se smatra proceduralno ili suštinski pogrešnim, i obezbeđivanje dostupnosti delotvornih pravnih lekova.⁵

63. Komitet predlaže da Države ugovornice povuku bilo kakve rezerve koje se tiču člana 40 (2) (b) (v).

Besplatna pomoć prevodioca (član 40 (2) (b) (vi))

64. Dete koje ne razume i ne govori jezik koji se koristi u sistemu pravosuđa za decu ima pravo na besplatnu pomoć prevodioca u svim fazama postupka. Takvi prevodioci trebalo bi da budu obučeni za rad sa decom.

65. Deci kod koje postoje prepreke u komunikaciji Države ugovornice trebalo bi da omoguće odgovarajuću i delotvornu pomoć od strane obučениh profesionalaca.

Puno poštovanje privatnosti (članovi 16 i 40 (2) (b) (vii))

66. Pravo deteta da se njegova privatnost u potpunosti poštuje tokom svih faza postupka, propisana članom 40 (2) (b) (vii), treba da se tumači u kontekstu članova 16 i 40 (1).

67. Države ugovornice treba da poštuju pravilo da se saslušanja u okviru sistema pravosuđa za decu obavljaju iza zatvorenih vrata. Izuzeci treba da budu veoma ograničeni i jasno propisani zakonom. Ukoliko se presuda izrekne u javnosti, na sudskom ročištu, identitet

⁵ Odluka Saveta za ljudska prava 25/6.

deteta ne treba otkrivati. Pored toga, pravo na privatnost takođe znači da sudski predmeti i dosijea vezana za decu treba da budu strogo poverljivi i zatvoreni za treća lica, izuzev za ona koja su direktno uključena u istragu, suđenje i odlučivanje u slučaju.

68. Izveštaji o sudskoj praksi u vezi sa decom treba da budu anonimni, a postavljanje ovakvih izveštaja na internet takođe mora da se obavlja u skladu sa ovim pravilom.

69. Komitet preporučuje da se Države ugovornice uzdrže od davanja podataka o bilo kom detetu, ili osobi koja je bila dete u vreme izvršenja dela, u bilo kojim javnim evidencijama učinilaca. Treba izbegavati zavođenje takvih podataka u druge evidencije koje nisu javno dostupne ali mogu biti prepreka u reintegraciji dece.

70. Prema mišljenju Komiteta, treba da postoji doživotna zaštita od objavljivanja podataka kada su u pitanju krivična dela koja su učinila deca. Razlog za pravilo o nepublikovanju, kao i za nastavak njegove primene i onda kada dete napuni 18 godina, jeste to što publikovanje izaziva trajnu stigmatizaciju, te postoji verovatnoća negativnog uticaja na pristup obrazovanju, radu, stanovanju i na bezbednost. Ovo negativno utiče na reintegraciju deteta i zauzimanje konstruktivne uloge u društvu. Države ugovornice bi trebalo da obezbede da opšte pravilo bude doživotna zaštita privatnosti od strane svih medija, uključujući i društvene mreže.

71. Pored toga, Komitet preporučuje Državama ugovornicama uvođenje pravila kojima se dopušta uklanjanje krivične evidencije o deci onda kada napune 18 godina života, automatski ili, u izuzetnim slučajevima, nakon nezavisne revizije.

E. Mere⁶

Diverziona mere tokom čitavog postupka

72. Odluka da se dete uvede u sistem pravosuđa za decu ne znači da dete mora da se podvrgne formalnom sudskom postupku. U skladu sa zapažanjima koje su iznete ranije u odeljku IV.B, Komitet naglašava da nadležni organi – u većini Država javni tužioci – treba stalno da ispituju mogućnosti izbegavanja sudskih postupaka ili osuda, kroz diverziona i druge mere. Drugim rečima, diverziona mere treba da budu ponuđene u najranijoj fazi kontakta, pre nego što postupak počne, kao i da budu dostupne tokom čitavog trajanja postupka. U procesu nuđenja diverzionih mera, treba u potpunosti poštovati ljudska prava i zakonske garancije za decu, imajući na umu da diverziona mere po svojoj prirodi i trajanju mogu biti zahtevne, pa da je stoga potrebna pravna i druga odgovarajuća pomoć. Diverziona mere treba detetu predstaviti kao način da se privremeno prekine formalni sudski postupak, koji će biti okončan ukoliko se diverzioni program sprovede na zadovoljavajući način.

Odlučivanje u postupku od strane suda

73. Nakon što je postupak u potpunoj saglasnosti sa članom 40 Konvencije sproveden (vidi odeljak IV.D u gornjem tekstu), donosi se odluka. Zakoni bi trebalo da sadrže širok dijapazon vanzavodskih mera i trebalo bi jasno da daju prioritet upotrebi takvih mera kako bi se obezbedilo da se lišenje slobode koristi samo kao poslednja mera, i tokom najkraćeg vremenskog perioda.

74. Postoji široko iskustvo u upotrebi i realizaciji vanzavodskih mera, uključujući i mere restorativne pravde. Države ugovornice treba da iskoriste ovo iskustvo, i razviju i primenjuju takve mere tako što će ih prilagoditi sopstvenoj kulturi i tradiciji. Mere koje podrazumevaju prinudni rad, ili mučenje, nečovečno i ponižavajuće postupanje, treba da budu eksplicitno zabranjene i kažnjavane.

75. Komitet ponavlja da telesno kažnjavanje kao mera predstavlja kršenje člana 37 (a) Konvencije, kojim se zabranjuju sve vrste mučenja, ili surovog, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (vidi takođe Opšti komentar Komiteta br. 8 (2006) o pravu deteta na zaštitu od telesnog kažnjavanja i drugih okrutnih ili ponižavajućih oblika kažnjavanja).

⁶ Vidi takođe odeljak IV.B u gornjem tekstu.

76. Komitet naglašava da reakcija na delo uvek treba da bude srazmerna ne samo okolnostima i ozbiljnosti dela, već i ličnim okolnostima (uzrastu, smanjenoj krivici, okolnostima i potrebama, uključujući, ukoliko je primereno, i potrebe vezane za mentalno zdravlje deteta), kao i različitim, a naročito dugoročnim potrebama društva. Strogo kazneni pristup nije u skladu sa principima pravosuđa za decu propisanim članom 40 (1) Konvencije. Ukoliko su deca učinila ozbiljna krivična dela, mogu se razmatrati mere koje su srazmerne okolnostima učinioca i ozbiljnosti dela, i uzeti u obzir razloge javne bezbednosti i kažnjavanja. Najviše pažnje treba posvetiti najboljim interesima deteta, kao i potrebi što bolje reintegracije deteta u društvo.

77. Prepoznajući štetu koja se deci i adolescentima nanosi lišenjem slobode, i negativnim efektima na njihove izgleda za uspešnu reintegraciju koje ono nosi, Komitet preporučuje Državama ugovornicama da uspostave maksimalnu kaznu za decu optuženu za krivična dela, kojom se odražava načelo „najkraćeg mogućeg vremenskog perioda“ (Konvencija o pravima deteta, član 37 (b)).

78. Obavezne minimalne kazne su u neskladu sa načelom proporcionalnosti u okviru pravosuđa za decu, kao i sa zahtevom da lišenje slobode bude poslednja moguća mera i da traje najkraći mogući vremenski period. Sudovi koji sude u ovim predmetima bi trebalo da krenu od početka; čak su i režimi diskrecionog minimalnog kažnjavanja u sukobu sa pravilnom primenom međunarodnih standarda.

Zabrana smrtne kazne

79. Član 37 (a) Konvencije odražava uobičajenu međunarodnu zakonsku zabranu izricanja smrtne kazne za krivična dela koja je učinila osoba mlađa od 18 godina. Nekolicina Država ugovornica smatra da se ovim pravilom zabranjuje pogubljenje samo osoba koje su mlađe od 18 godina u vreme pogubljenja. Druge Države ugovornice odlažu pogubljenje sve dok učinilac ne napuni 18. Komitet ponavlja da je eksplicitni i odlučujući kriterijum uzrast prilikom izvršenja krivičnog dela. Ukoliko nema pouzdanih ili jasnih dokaza da je osoba bila mlađa od 18 godina u vreme kada je krivično delo učinjeno, onda se mora ostaviti prostor da je onako kako ta osoba kaže i smrtna kazna se ne može izreći.

80. Komitet poziva ono malo Država ugovornica koje još nisu ukinule izricanje smrtne kazne za sva dela koja su učinile osobe mlađe od 18 godina da to učine po hitnom postupku i bez izuzetka. Svaka smrtna kazna izrečena osobi koja je bila mlađa od 18 godina u vreme izvršenja krivičnog dela treba da se preinači u kaznu koja je u punom skladu sa Konvencijom.

Ukidanje kazne doživotnog zatvora bez mogućnosti uslovnog otpusta

81. Nijedno dete koje je bilo mlađe od 18 godina u vreme izvršenja krivičnog dela ne bi smelo da bude osuđeno na kaznu doživotnog zatvora bez mogućnosti otpusta, ili uslovnog otpusta. Period kazne koji se mora izdržati pre razmatranja uslovnog otpusta trebalo bi da bude značajno kraći nego kod odraslih, kao i da bude realističan, dok mogućnost uslovnog otpusta treba redovno razmatrati. Komitet podseća Države ugovornice koje osuđuju decu na kaznu doživotnog zatvora sa mogućnošću otpusta, ili uslovnog otpusta na slobodu, da prilikom primene ove kaznene mere treba da teže ispunjenju zahteva iz člana 40 (1) Konvencije. To znači, između ostalog, da bi deca koja su osuđena na doživotni zatvor trebalo da dobijaju obrazovanje, podršku i zaštitu, sa ciljem da se omogući njihovo otpuštanje, reintegracija i preuzimanje konstruktivne uloge u društvu. Ovo takođe zahteva i redovno razmatranje razvoja i napretka deteta, kako bi se odlučilo o njegovom mogućem otpustu. Kazna doživotnog zatvora čini veoma teškim, ako ne i nemogućim, postizanje ciljeva reintegracije. Komitet skreće pažnju na izveštaj iz 2015. godine Specijalnog izvestioca za torturu i drugo okrutno, nečovečno ili ponižavajuće postupanje ili kažnjavanje, u kome on pokazuje da su kazna doživotnog zatvora ili duge zatvorske kazne, kao što su konsektivne kazne, izuzetno nesrazmerne, pa tako okrutne, nečovečne i ponižavajuće onda kada se izriču detetu (A/HRC/28/68, stav 74). Komitet preporučuje da Države ugovornice ukinu sve oblike doživotnog zatvora, uključujući i kazne neodređenog trajanja, za sve osobe koje su u trenutku izvršenja krivičnog dela bile mlađe od 18 godina.

F. Lišenje slobode, uključujući pritvor tokom istrage i zavodsku kaznu nakon završetka postupka

82. Član Konvencije sadrži važna načela za upotrebu lišenja slobode, procesna prava svakog deteta lišenog slobode i odredbe koje se tiču postupanja sa decom lišenom slobode i uslovima u kojima se ovakva mera realizuje. Komitet skreće pažnju Državama ugovornicama na izveštaj iz 2018. godine Specijalnog izvestioca o pravima svake osobe da uživa najviši mogući standard fizičkog i mentalnog zdravlja, u kome je Specijalni izvestilac naglasio da obim i intenzitet dečje patnje u pritvoru i zatvoru zahtevaju globalnu posvećenost ukidanju dečjih zatvorskih ustanova i ustanova socijalne zaštite velikog obima, zajedno sa pojačanim ulaganjima u usluge u zajednici (A/HRC/38/36, stav 53).

83. Države ugovornice odmah treba da pokrenu proces smanjivanja na minimum pribegavanja određivanju pritvora.

84. Ništa što je sadržano u ovom Opštem komentaru ne treba razumeti kao promociju ili podršku lišenju slobode, već kao upućivanje na odgovarajuće procedure i uslove u manjem broju slučajeva gde se lišenje slobode smatra neophodnim.

Vodeća načela

85. Vodeća načela pri upotrebi lišenja slobode jesu: (a) hapšenje, pritvaranje ili zatvaranje deteta koristi se isključivo u skladu sa zakonom, samo kao poslednja mera i tokom najkraćeg mogućeg perioda; i (b) nijedno dete se ne lišava slobode nezakonito ili proizvoljno. Hapšenje je često početak istražnog pritvora, i Države ugovornice treba da obezbede da zakon jasno obavezuje organe sprovođenja zakona na primenu člana 37 u kontekstu hapšenja. Države ugovornice treba takođe da obezbede da se deca ne drže u policijskim vozilima ili ćelijama, osim kada je to poslednja moguća opcija i tokom najkraćeg vremenskog perioda, kao i da se ne drže sa odraslim osobama, osim kada je to u njihovim najboljim interesima. Treba dati prioritet mehanizmima ubrzanog otpusta na staranje roditeljima, ili odgovarajućim odraslim osobama.

86. Komitet sa zabrinutošću primećuje da, u mnogim zemljama, mnoga deca ostaju u pritvorskim jedinicama mesecima, čak i godinama, što predstavlja ozbiljno kršenje člana 37 (b) Konvencije. Pritvor ne treba koristiti izuzev u najozbiljnijim slučajevima, a i onda tek nakon što je smeštaj u zajednici pažljivo razmotren. Diverziona mere u fazi koja prethodi sudskom postupku smanjuju upotrebu pritvaranja, ali čak i onda kada će detetu biti suđeno u okviru sistema pravosuđa za decu, treba ciljano primenjivati mere koje ne uključuju pritvaranje kako bi se smanjila upotreba lišenja slobode.

87. Zakon treba jasno da propiše kriterijume za upotrebu istražnog pritvora, čija je svrha pre svega da obezbedi pojavljivanje na sudskim ročištima, kao i u slučajevima kada dete predstavlja neposrednu opasnost po druge. Ukoliko se smatra da je dete opasno (po sebe ili druge) treba primeniti mere dečje zaštite. Pritvor treba redovno preispitivati, a njegovo trajanje se ograničava zakonom. Svi akteri u sistemu pravosuđa za decu treba da daju prioritet slučajevima kada se deca nalaze u pritvoru dok čekaju početak sudskog postupka.

88. Prilikom primene načela da se lišenje slobode koristi samo tokom najkraćeg mogućeg vremenskog perioda, Države ugovornice bi trebalo da obezbede ispitivanje mogućnosti ranog otpusta, uključujući iz policijske pritvorske jedinice, na staranje roditeljima ili odgovarajućim odraslim osobama. Trebalo bi da postoji diskreciono pravo puštanja na slobodu sa ili bez uslova, kao što je javljanje ovlašćenom licu ili prijavljivanje na odgovarajućem mestu. Plaćanje novčanog iznosa kao vid jemstva ne bi trebalo da bude zahtev, jer većina dece ne može to da plati i zato što se time vrši diskriminacija siromašnih i marginalizovanih porodica. Pored toga, postojanje jemstva znači da postoji načelno shvatanje suda da dete treba da bude pušteno, te da se drugi mehanizmi mogu koristiti kako bi se obezbedilo pojavljivanje deteta na ročištima.

Procesna prava (član 37 (d))

89. Svako dete lišeno slobode ima pravo da mu odmah bude omogućen pristup pravnoj i drugoj odgovarajućoj pomoći, kao i pravo da pobije zakonitost tog lišavanja slobode pred

sudom ili drugim nadležnim, nezavisnim i nepristrasnim organima, i na brzu odluku u svakom takvom postupku. Komitet preporučuje da se nijedno dete ne lišava slobode, izuzev kada za to postoje istinski interesi javne bezbednosti i zdravlja, i ohrabruje Države ugovornice da uspostave uzrasnu granicu ispod koje deca ne mogu biti zakonito lišena slobode, na primer 16 godina.

90. Svako dete koje je uhapšeno i lišeno slobode treba izvesti pred nadležne organe u roku od 24 sata kako bi se ispitala zakonitost lišenja slobode i njegovog nastavljanja. Komitet takođe preporučuje Državama ugovornicama da obezbede da se pritvor redovno preispituje, sa idejom ukidanja. U slučajevima da uslovni otpust na prvom pojavljivanju pred nadležnim organima ili pre njega (u okviru 24 sata) nije moguć, dete se mora formalno optužiti za predmetno delo i izvesti pred sud ili drugi nadležni, nezavisni i nepristrasni organ ili sudsko telo, kako bi se slučaj rešavao što je pre moguće, ali ne kasnije od 30 dana nakon što je pritvor otpočeo. Komitet je svestan prakse odlaganja sudskih ročišta mnogo puta i/ili na duge vremenske periode, pa nalaže Državama ugovornicama da usvoje ograničenja za maksimalni broj odlaganja i najduži vremenski period između dva ročišta, kao i da uvedu zakonske i upravne odredbe kako bi se obezbedilo da sud i drugi nadležni organi donesu pravnosnažnu presudu u pogledu optužnice najkasnije šest meseci od prvog dana pritvora, gde se u suprotnom dete otpušta na slobodu.

91. Pravo da se ospori zakonitost lišenja slobode uključuje ne samo pravo žalbe na sudske odluke, već i pravo pristupa sudu radi ponovnog razmatranja rešenja (koje su usvojili, recimo, policija, tužilaštvo ili drugi nadležni organi). Države ugovornice treba da uspostave kratke vremenske rokove za završavanje postupka po žalbi i ponovnog razmatranja kako bi se osiguralo brzo odlučivanje, kao što Konvencija nalaže.

Postupanje i uslovi (član 37 (c))

92. Svako dete lišeno slobode treba da bude odvojeno od odraslih osoba, uključujući i u pritvorskoj ćeliji. Deca koja su lišena slobode ne smeštaju se u pritvorsku jedinicu ili zatvor za odrasle, jer postoji mnoštvo dokaza da ovo narušava njihovo zdravlje i elementarnu bezbednost, kao i njihovu buduću mogućnost da ostanu izvan kriminalnog konteksta i reintegrišu se. Dozvoljeni izuzetak u odnosu na odvajanje dece od odraslih koji je dat u članu 37 (c) Konvencije – „ukoliko se smatra da je to u najboljim interesima deteta“ – treba tumačiti usko, a pogodnost određenog rešenja za Države ugovornice ne bi trebalo da prevagne nad najboljim interesima deteta. Države ugovornice treba da uspostave posebne kapacitete za decu lišenu slobode, u kojima rade posebno obučeni profesionalci u skladu sa politikama i praksama koje su prilagođene deci.

93. Gorepomenuto pravilo ne znači da dete koje je smešteno u ustanovu za decu treba prebaciti u ustanovu za odrasle čim napuni 18 godina. Nastavak boravka u ustanovi za nju ili njega treba da bude moguć ukoliko je to u njegovim ili njenim najboljim interesima, a nije u suprotnosti sa najboljim interesima druge dece u ustanovi.

94. Svako dete lišeno slobode ima pravo da održava kontakt sa svojom porodicom putem dopisivanja i poseta. Kako bi se omogućile posete, dete treba smestiti u ustanovu koja je najbliža prebivalištu njegove porodice. Izuzetne okolnosti koje mogu da ograniče ovu vrstu kontakta treba da budu jasno propisane zakonom, a ne da budu prepuštene nadležnim organima da ih tumače po sopstvenom nahođenju.

95. Komitet naglašava da, između ostalog, treba poštovati sledeća načela i pravila u svim slučajevima lišenja slobode:

(a) Zatvaranje bez mogućnosti kontakta nije dozvoljeno kada su u pitanju osobe mlađe od 18 godina;

(b) Deci treba obezbediti fizičko okruženje i smeštaj koji pogoduju reintegrativnoj nameni rezidencijalnog smeštaja. Treba poštovati njihove potrebe za privatnošću, za čulnom stimulacijom i prilikama da komuniciraju sa svojim vršnjacima i da učestvuju u sportskim, rekreativnim, umetničkim i zabavnim aktivnostima;

(c) Svako dete ima pravo na obrazovanje prilagođeno njegovim ili njenim potrebama i sposobnostima, uključujući i polaganje ispita, a koje je osmišljeno tako da njega ili nju pripremi za povratak u društvo; pored toga, svako dete će, onda kada je shodno, dobiti

priliku da se profesionalno obučava u strukama koje njega ili nju mogu pripremiti za buduće zaposlenje;

(d) Svako dete ima pravo da bude pregledano od strane lekara ili drugog zdravstvenog radnika prilikom prijema u pritvorsku jedinicu ili vaspitno-popravnu ustanovu, a tokom čitavog svog boravka u toj jedinici odnosno ustanovi dobijaće odgovarajuću zaštitu fizičkog i mentalnog zdravlja, koju pružaju, tamo gde je to moguće, zdravstvene ustanove i usluge u zajednici;

(e) Osoblje u ustanovi treba da unapređuje i omogućava česte kontakte deteta sa širom zajednicom, uključujući i komunikaciju sa porodicom, prijateljima i drugim osobama, uključujući i predstavnike uglednih spoljnih organizacija, kao i prilike za posetu kući i porodici. Ne treba da postoje ograničenja kada je u pitanju mogućnost deteta da komunicira u poverenju i u bilo koje vreme sa svojim advokatom ili drugim pomagačima;

(f) Telesna ograničenja i sila mogu se upotrebljavati samo kada dete predstavlja neposrednu pretnju od povređivanja za sebe ili druge, i samo kada su druga sredstva kontrole iscrpljena. Telesna ograničenja nikada ne treba koristiti da bi se obezbedila poslušnost i nikada ne treba da uključuju namerno nanošenje bola. Ona se nikada ne koriste ni kao sredstvo kažnjavanja. Upotreba telesnih ograničenja ili sile, uključujući fizička, mehanička i medicinska odnosno farmaceutska sredstva ograničenja, treba da budu pod pomnom, direktnom i stalnom kontrolom zdravstvenog i/ili psihološkog radnika. Osoblje ustanove treba da bude obučeno o važećim standardima, a zaposleni koji upotrebe telesna ograničenja ili silu izvan utvrđenih pravila i standarda treba da budu odgovarajuće kažnjeni. Države treba da evidentiraju, prate i evaluiraju sve incidente u vezi sa primenom telesnih ograničenja ili sile, kao i da se postaraju da se ovakvi incidenti svedu na minimum;

(g) Sve disciplinske mere treba da budu u skladu sa očuvanjem dostojanstva deteta i osnovnim ciljevima institucionalne zaštite. Disciplinske mere kojima se krši član 37 Konvencije moraju biti strogo zabranjene, uključujući telesno kažnjavanje, smeštanje u mračnu ćeliju, izolaciju ili svaku drugu kaznu koja može da naruši fizičko ili mentalno zdravlje i dobrobit deteta u smeštaju, a disciplinske mere ne smeju lišavati dete njegovih osnovnih prava, kao što su posete pravnog zastupnika, kontakt sa porodicom, hrane, vode, odeće, kreveta, obrazovanja, fizičke aktivnosti i svakodnevni smisleni kontakt sa drugim licima;

(h) Samica se ne treba koristiti prema deci. Svako odvajanje deteta od drugih ljudi treba da traje najkraće moguće i da se koristi samo kada su sve ostale mere iscrpljene, radi zaštite deteta ili drugih lica. Tamo gde se smatra da je neophodno da se dete drži odvojeno, treba raditi u prisustvu, ili pod pomnim nadzorom odgovarajuće obučenog profesionalca, a razlozi i trajanje se evidentiraju;

(i) Svako dete treba da ima pravo da upućuje zahteve i pritužbe, bez cenzure u pogledu sadržaja, i to centralnoj upravi, pravosudnim organima, ili bilo kojim drugim nezavisnim i odgovarajućim organima, kao i da o njihovom odgovoru dete bude bez odlaganja obavešteno. Deca moraju da znaju svoja prava i da znaju za mogućnost upućivanja zahteva i pritužbi, kao i da imaju lak pristup mehanizmima za takvo upućivanje;

(j) Nezavisni i kvalifikovani inspektori treba da budu osnaženi za redovno sprovođenje inspekcija, kao i za realizaciju nenajavljenih inspekcija po sopstvenoj inicijativi; oni posebno treba da se bave razgovorom sa decom u ustanovama, u okruženju koje omogućava poverljivost takvog razgovora;

(k) Države ugovornice treba da obezbede da ne postoje podsticaji za lišavanje dece slobode, niti prilika za korupciju u pogledu smeštaja, pružanja robe ili usluga, ili kontakta sa porodicom.

G. Posebna pitanja

Vojni sudovi i sudovi za državnu bezbednost

96. Postoji sve prisutnije mišljenje da je procesuiranje civila od strane vojnih sudova i sudova za državnu bezbednost u suprotnosti sa nepovredivim pravom na pravično suđenje

od strane nadležnih, nezavisnih i nepristrasnih sudova. Ovo se još u većoj meri smatra kršenjem prava dece, kojima uvek treba da se bave specijalizovani sistemi pravosuđa za decu. Komitet izražava svoju zabrinutost zbog ove prakse kroz nekolicinu zaključnih premedbi.

Deca koju su regrutovana i korišćena od strane nedržavne naoružane grupe, uključujući i one koje su kvalifikovane kao terorističke grupe, kao i deca optužena u kontekstu borbe protiv terorizma

97. Ujedinjene nacije su verifikovale veliki broj slučajeva regrutovanja i korišćenja dece od strane nedržavnih naoružanih grupa, uključujući i one koje su kvalifikovane kao terorističke grupe, ne samo u konfliktnim područjima već i u onim nekonfliktnim, uključujući zemlje porekla, tranzita ili povratka dece.

98. Kada su pod kontrolom takvih grupa, deca mogu da postanu žrtve brojnih kršenja prava, kao što su regrutovanje; vojna obuka; upotreba u činovima neprijateljstva i/ili terorizma, uključujući samoubilačke napade; prisila na izvršenje pogubljenja; korišćenje kao ljudski štit; otmica; prodaja; trgovina ljudima; seksualna eksploatacija; dečji brak; korišćenje u transportu i prodaji droga; ili iskorišćavanje u sprovođenju opasnih zadataka, kao što su špijuniranje, prismotra, stražarenje na strateškim položajima, sprovođenje patrola, ili transport vojne opreme. Prijavljivano je i da su nedržavne naoružane grupe, uključujući i one kvalifikovane kao terorističke, takođe prisiljavale decu na nasilna dela protiv njihovih porodica, ili unutar njihovih zajednica, kao dokaz lojalnosti i kako bi ih obeshrabrile od budućih pokušaja bega.

99. Državni organi Država ugovornica suočavaju se sa brojnim izazovima kada su u pitanju ova deca. Neke Države ugovornice su usvojile kazneni pristup koji se uopšte ne obazire, ili se u maloj meri obazire na prava deteta, što ima trajne posledice na razvoj deteta i negativan uticaj na njihove prilike za društvenu reintegraciju, što zatim može imati ozbiljne posledice na širi društveni kontekst. Ova deca se često hapse, pritvaraju, krivično gone i sudi im se za njihove postupke u konfliktnim oblastima, a u manjoj meri i u zemljama njihovog porekla ili povratka.

100. Komitet skreće pažnju Državama ugovornica na rezoluciju Saveta bezbednosti br. 2427 (2018). U ovoj rezoluciji, Savet naglašava potrebu za uspostavljanjem standardnih operativnih procedura za hitnu predaju dece povezane, ili navodno povezane sa nedržavnim naoružanim grupama, uključujući i one koje su činile dela terorizma, odgovarajućim civilnim akterima za zaštitu dece. Savet bezbednosti naglašava da su deca koja su regrutovana uz kršenje važećeg međunarodnog prava od strane oružanih snaga i naoružanih grupa, i koja su optužena za krivična dela učinjena tokom oružanih sukoba, treba pre svega da se tretiraju kao žrtve kršenja međunarodnog prava. Savet bezbednosti je takođe pozvao Države da razmotre upotrebu nesudskih mera kao alternative krivičnom gonjenju i zatvaranju, sa fokusom na reintegraciju, a zatim i da primene odgovarajuće procedure na svu decu koja su zatvorena zbog povezanosti sa oružanim snagama i naoružanim grupama.

101. Države ugovornice treba da obezbede da sa svom decom koja su optužena za krivična dela, bez obzira na ozbiljnost konteksta, bude postupano u skladu sa članovima 37 i 40 Konvencije, a trebalo bi da se uzdrže od podizanja optužnica i gonjenja dece isključivo zbog izražavanja mišljenja, ili zbog same povezanosti sa nedržavnim naoružanim grupama, uključujući i one koje su kvalifikovane kao terorističke grupe. U skladu sa stavom 88 Opšteg komentara br. 20, Komitet dalje preporučuje da Države ugovornice usvoje preventivne intervencije kako bi se bavile društvenim faktorima i korenima problema, kao i merama društvene reintegracije, uključujući i onda kada primenjuju rezolucije Saveta bezbednosti koje se odnose na kontra-terorizam, kao što su rezolucije 1373 (2001), 2178 (2014), 2396 (2017) i 2427 (2018), i Rezolucija Generalne skupštine br. 72/284, a naročito preporuke sadržane u stavu 18.

Običajno, domorodačko i drugi oblici neformalnog prava

102. Mnoga deca dolaze u kontakt sa pluralnim pravnim sistemima koji deluju paralelno sa formalnim pravnim sistemom, ili na njegovim marginama. Oni mogu uključivati običajne, plemenske, domorodačke ili druge neformalne pravne sisteme. Oni mogu biti dostupniji od formalnih mehanizama i imaju tu prednost da brzo i relativno jeftino reaguju na način koji je

prilagođen kulturnim specifičnostima. Takvi sistemi mogu da služe kao alternativa zvaničnim sudskim postupcima koji se protiv dece vode, a verovatno je da će pozitivno doprineti promenama kulturnih stavova koji se tiču dece i pravosuđa.

103. Od skora postoji sve snažniji konsenzus da prilikom reformi programa pravosudnog sektora treba obratiti pažnju na takve sisteme. Imajući u vidu na potencijalnu tenziju između formalnih i neformalnih pravnih sistema, pored zabrinutosti zbog procesnih prava i rizika od diskriminacije ili marginalizacije, treba nastaviti sa realizacijom reformi u fazama, uz metodologiju koja podrazumeva puno razumevanje datih uporednih sistema i koja je prihvatljiva svim akterima. Procedure i ishodi običajnog prava trebalo bi da budu u skladu sa ustavnim zakonom, kao i sa zakonskim i procesnim garancijama. Važno je da ne dolazi do diskriminacije, ako se deca koja su učinila slična krivična dela različito tretiraju u različitim paralelnim sistemima ili sudovima.

104. Načela Konvencije treba uvesti u sve pravne mehanizme koji se bave decom, a Države ugovornice se staraju da se Konvencija poznaje i da se primenjuje. Mere restorativne pravde često se mogu postići kroz običajne, domorodačke i druge neformalne pravne sisteme, a za formalni sistem pravosuđa za decu mogu predstavljati mogućnost za učenje. Pored toga, priznavanje takvih pravnih sistema može da doprinese povećanju poštovanja prema tradicijama domorodačkih društava, od čega mogu imati koristi deca domorodaca. Intervencije, strategije i reforme treba izrađivati za specifične kontekste, a ovaj proces treba da vode lokalni akteri.

V. Organizacija sistema pravosuđa za decu

105. Kako bi se obezbedila puna primena principa i prava detaljnije opisanih u prethodnim odredbama, neophodno je uspostaviti delotvornu organizaciju u sprovođenju pravosuđa za decu.

106. Sveobuhvatni sistem pravosuđa za decu zahteva uspostavljanje specijalizovanih jedinica unutar policije, pravosuđa, u sudskom sistemu i kancelarijama javnih tužilaca, kao i specijalnih branilaca, ili drugih predstavnika koji pružaju pravnu ili drugu odgovarajuću pomoć detetu.

107. Komitet preporučuje Državama ugovornicama da uspostave sudove za decu bilo kao izdvojene jedinice, ili kao deo postojećih sudova. Tamo gde to nije izvodljivo iz praktičnih razloga, Države ugovornice treba da obezbede imenovanje specijalizovanih sudija koje će se baviti slučajevima koji se tiču pravosuđa za decu.

108. Trebalo bi uspostaviti specijalizovane usluge kao što su uslovna sloboda, savetovanje i nadzor zajedno sa specijalizovanim ustanovama, na primer centrima za dnevni tretman i, tamo gde je neophodno, malim ustanovama za rezidencijalni smeštaj i tretman dece upućene od strane sistema pravosuđa za decu. Delotvorna, međusektorska koordinacija aktivnosti svih specijalizovanih jedinica, usluga i ustanova treba neprekidno da se unapređuje.

109. Pored toga, ohrabruju se i individualna procena dece i multidisciplinarni pristup. Posebnu pažnju treba posvetiti specijalizovanim uslugama u zajednici namenjenim deci koja su ispod uzrasta krivične odgovornosti, ali za koju je ocenjeno da im je potrebna podrška.

110. Nevladine organizacije mogu igrati i zaista igraju važnu ulogu u sistemu pravosuđa za decu. Komitet stoga preporučuje da Države ugovornice traže aktivno uključivanje takvih organizacija u razvoj i primenu svojih sveobuhvatnih politika pravosuđa za decu i, tamo gde je shodno, da im obezbede neophodna sredstva za ovakav angažman.

VI. Podizanje svesti i obuke

111. Deca koja su učinioci krivičnih dela često su izložena negativnom publicitetu u medijima, što doprinosi diskriminatornoj i stereotipizaciji ove dece. Ovaj negativni prikaz, ili kriminalizacija dece često se temelje na netačnom predstavljanju i/ili nerazumevanju uzroka za izvršenje krivičnog dela, i redovno za rezultat ima pozivanje na oštriji pristup (pristupe nulte tolerancije i oštrih kazni za višestruke počiniocce, obavezno kažnjavanje,

sudjenja pred sudovima za odrasle i druge primarno kaznene mere). Države ugovornice treba da zatraže aktivno i pozitivno uključivanje narodnih poslanika, nevladinih organizacija i medija, pri promociji i podršci obrazovanju i drugim kampanjama kako bi se obezbedilo da se Konvencija poštuje u svim aspektima kada su u pitanju deca u sistemima pravosuđa za decu. Od ključnog je značaja da deca, a naročito ona koja imaju iskustva sa sistemom pravosuđa za decu, budu uključena o ove aktivnosti podizanja nivoa javne svesti.

112. Od suštinskog je značaja za kvalitet sprovođenja pravosuđa za decu da svi uključeni profesionalci prođu odgovarajuću multidisciplinarnu obuku u pogledu sadržaja i značenja Konvencije. Obuka treba da bude sistematična i trajna i ne treba da se ograničava na informacije o relevantnim nacionalnim i internacionalnim zakonskim odredbama. Treba da uključuje dobro utvrđene kao i nove informacije sa više polja, a u pogledu, između ostalog, društvenih i drugih uzročnika kriminaliteta, društvenog i psihološkog razvoja deteta, uključujući i najnovija neuronaučna saznanja, nejednakosti koje mogu dovesti do diskriminacije protiv određenih marginalizovanih grupa kako što su deca koja pripadaju nacionalnim manjinama i domorodačkim zajednicama, kulture i trendova u svetu mladih, dinamike grupnih aktivnosti, diverzionih mera koje su na raspolaganju i mera koje se ne zasnivaju na zatvaranju, i naročito mera kojima se izbegava korišćenje sudskih postupaka. Takođe, treba razmotriti i korišćenje novih tehnologija kao što su „sudska svedočenja“ preko video snimaka, a istovremeno imati u vidu rizike koje nose neke druge tehnologije, kao što je recimo DNK profilisanje. Stalno treba iznova razmatrati šta je to što daje rezultate.

VII. Prikupljanje podataka, evaluacija i istraživanja

113. Komitet podstiče Države ugovornice da sistematski prikupljaju disagregirane podatke, uključujući one o broju i prirodi krivičnih dela koja su počinila deca, upotrebi i prosečnom trajanju pretpretresnog pritvora, broju dece koja su procesuirana upotrebom mera koje ne podrazumevaju sudske postupke (diverzione mere), broju osuđene dece, prirodi sankcija koje su na takvu decu primenjivane i broju dece koja su lišena slobode.

114. Komitet preporučuje da Države ugovornice obezbede redovne evaluacije svojih sistema pravosuđa za decu, naročito u pogledu delotvornosti preduzetih mera, i problema kao što su diskriminacija, reintegracija i obrasci kriminaliteta, a koje po mogućnosti sprovede nezavisne akademske ustanove.

115. Važno je da deca budu uključena u ove evaluacije i istraživanja, naročito ona deca koja jesu ili su ranije bila u kontaktu sa sistemom, i da se evaluacije i istraživanja sprovedu u skladu sa postojećim međunarodnim smernicama o participaciji dece u istraživanjima.